

Székely Iván – Michael Friedewald – Murat Karaboga

Az európai közlevéltárak hozzáférhetősége I.

A jelenlegi helyzet

2022–2023 folyamán egy összeurópai vizsgálat zajlott a közlevéltárak hozzáférhetőségéről. Az Európa Tanács (ET) megbízásából végzett vizsgálat kiterjedt az ET mind a 46 tagállamára, és három célcsoportra irányult: a közlevéltárakra országos, regionális és helyi szinten, a professzionális levéltárhasználókra, valamint a civil szervezetek levéltárhasználóira. A vizsgálat gerincét egy igen részletes online kérdőíves felmérés alkotta, amelyet levéltári vonatkozású területeken jártas szakemberekkel készített interjúk egészítettek ki. A vizsgálatot a németországi Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research (Fraunhofer ISI) végezte a Blinken OSA Archivum közreműködésével. A vizsgálat közvetlen célja az volt, hogy felmérje, elemezze és értékelje az ET 2000-ben elfogadott, a levéltárak hozzáférhetőségének európai politikájáról szóló ajánlása megvalósulási szintjét a tagállamokban. Tágabb értelemben pedig feltárta a levéltári hozzáférés jelenlegi gyakorlatát, problémáit és kihívásait, különös tekintettel a technológiai fejlődésre és a változó felhasználói igényekre.

Tanulmányunk első részében bemutatjuk az európai közlevéltárak hozzáférhetőségének jelenlegi helyzetét és az Ajánlás elfogadása óta eltelt két évtized változásait. A második részben ismertetjük a vizsgálat alapján az új és feltörekvő technológiák által támasztott kihívásokat és a levéltárak azokra adott válaszait.

A vizsgálat előzményei

Az európai közlevéltárak hozzáférhetőségének kérdése Nyugaton már a II. világháború után hangsúlyossá vált, és a változó gyakorlat új paradigmát eredményezett a levéltárak történetében: a bürokratákat és a tudósokat kiszolgáló nemzeti levéltári paradigmát követően sorra nyíltak a nagyközönség számára vonzóvá tett kutatótermek, felhasználóbarát segédletek születtek, a levéltárhasználók között megjelentek az amatőr családfakutatók, a civil szervezetek, a szűkebb-tágabb környezetük iránt érdeklődő magánszemélyek. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy megszűnt a dokumentumok időnként vitatható mértékű elzárása, titkosítása, egyes esetekben a pozitív és negatív diszkrimináció a levéltárhasználók között, de ez összességében mégis a közlevéltárak hozzáférhetőségének új korszakát jelezte.

Összeurópai szinten az 1989 körül és azt követően zajlott radikális politikai és társadalmi átalakulások, bársonyos és véres forradalmak, a „rendszer váltás” eseményei emeltek reflektorfénybe a levéltárak, tágabb értelemben a dokumentumok és a bennük foglalt

információk hozzáférhetőségének kérdéseit. Európa keleti felén, a szovjet befolyási övezet kommunista/államszocialista kormányzati rendszereinek jogi és közigazgatási hagyományai eltérőek voltak a szovjet korszak előtt, így levéltári gyakorlatuk is. Erre az eltérő alapra épült a központosított szovjet típusú rendszer, és sok rétegen keresztül a levéltári adminisztráció. A szovjet rendszer egységesítette ezen országok korábbi gyakorlatának nagy részét, de nem törölte el teljesen kulturális és társadalmi hagyományait.

E kommunista vagy államszocialista rendszerek fontos jellemzője volt a közigazgatási titoktartás, valamint a kurrens, félkurrens és történelmi információkhoz és dokumentumokhoz való hozzáférés korlátozása, a hozzáférés kiváltságként való kezelése – ez egyidejűleg az egyének személyes adataik feletti önrendelkezési jogának korlátozását is jelentette. A rendszerváltó mozgalmak és forradalmi akciók békés és erőszakos résztvevői, valamint a civil lakosság nagy része számára az információk átláthatóságának igénye az egyik legfontosabb szimbolikus és gyakorlati követeléssé vált. Majtényi László, az első magyar adatvédelmi és információszabadságért felelős országgyűlési biztos könyvének bevezetőjében így írt: „1989-ben az információszabadság követelése volt az egyik tengely, amelyen átfordult itt a világ”.¹

Magyarország ebben az időszakban a demokratikus jogrendszer és gyakorlat kiépítésének mintaországa volt a régióban, követendő példaként szolgált számos állam számára. Ekkor születtek meg a legfontosabb információs vonatkozású törvények: az adatvédelmi,² a levéltári,³ a titoktörvény⁴, az újonnan felállított Alkotmánybíróság pedig számos sarkalatos határozatot hozott⁵ a közérdekű adatokhoz való hozzáférés követelményeiről és korlátairól, a nyilvánosság és a titkosság határvonaláról.

Az 1990-es évek elejének viharos időszakában, a hidegháború lezárultával és az egyesült Európa víziójának kialakulásakor a Nemzetközi Levéltári Tanács (ICA), Kecskeméti Károly főtitkár⁶ elkötelezettségének és szervezőképességének köszönhetően, sikeresen meggyőzött számos nemzeti levéltári adminisztrációt keleten és nyugaton egyaránt, valamint az Európa Tanács illetékes szerveit is arról, hogy az ET missziójával összhangban⁷

¹ Majtényi et al., 2005: 9.

² 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról (2011-ben hatályon kívül helyezve, helyébe lépett a 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról).

³ 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről (számos módosítással ma is hatályban van).

⁴ 1995. évi LXV. törvény az államtitokról és a szolgálati titokról (2010-ben hatályon kívül helyezve, helyébe lépett a 2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről).

⁵ Legismertebb közülük a „személyi számos” 15/1991. (IV. 13.) AB határozat.

⁶ Kecskeméti Károly (Charles Kecskeméti): Franciaországban élő történész, levéltáros, az ICA főtitkára (1933–2021).

⁷ Az Európa Tanács fő küldetése az emberi jogok, a plurális demokrácia és a jogállamiság védelme, valamint Európa kulturális identitásának és sokszínűségének fejlesztése. A levéltárak, amelyek más intézmények mellett a társadalom kollektív emlékezetét képviselik, e küldetés mindkét aspektusához hozzájárulnak azáltal, hogy egyfelől fenntartják a működő jogállamisághoz szükséges bizonyítató erejű nyilvánosságokat az állami intézmények elszámoltathatóságához szükséges nyilvánosság biztosításával, másfelől fontos dokumentumokat és tárgyi emlékeket őriznek, amelyek kulturális

nemzetközi szinten kodifikálni kell a levéltári hozzáférés általános elveit. A nyugat- és kelet-európai államok levéltári szakértői és jogászai közötti kétoldalú találkozókat követően, amelyek különböző kodifikációs körökhöz és plenáris ülésekhez vezettek, az ET 2000-ben hivatalosan elfogadta a levéltárak hozzáférhetőségének európai politikájáról szóló R(2000)13 ajánlást.⁸

Az Ajánlás volt az első nemzetközi sztenderd a levéltári hozzáférés területén. Nem követelt uniformitást a tagállamoktól, figyelembe vette az eltérő társadalmi, levéltári és közigazgatási hagyományokat, azonban világosan megfogalmazta azokat a közös elveket, amelyek betartását minden tagállamtól elvárta. Bár nem volt kötelező érvényű jogi dokumentum, erkölcsi és politikai jelentősége megmutatta, hogy az európai közösség mit vár el tagjaitól a levéltárak hozzáférhetősége terén.

Az Ajánlás elfogadását követően Kecskeméti Károly átfogó monitoring projektet kezdeményezett az ET-vel és a Nyílt Társadalom Archivummal (OSA) együttműködésben. A Kecskeméti és Székely Iván által vezetett projekt célja annak vizsgálata volt, hogy a tagállamok gyakorlata mennyiben felel meg az Ajánlásban megfogalmazott elveknek és követelményeknek. A vizsgálat az Európa Tanács valamennyi tagállamára kiterjedt és három fő célcsoportra irányult: a közlevéltárakra, a professzionális, illetve a laikus felhasználókra. A felmérés eredményei azt mutatták, hogy nemcsak az új demokráciák gyakorlata maradt el az Ajánlásban felvázolt etikai, eljárási és technikai alapelvek követelményeitől, hanem még a nyugati demokratikus országokban működő levéltári intézmények sem feleltek meg teljes mértékben ezeknek az előírásoknak. Ezen túlmenően a vizsgálat feltárta a hozzáférés sajátos mintáit és korlátait, amelyek a posztoszocialista országok levéltáraitól voltak jellemzőek. A felmérés eredményei az ET kézikönyvében olvashatók.⁹

Húsz évvel az első összeurópai vizsgálat után az ET megbízta kulturális főigazgatóságát (*Division of Culture and Cultural Heritage*), hogy ismét vizsgálja meg a közlevéltárak hozzáférhetőségét az ET tagállamaiban,¹⁰ értékelje a bekövetkezett változásokat, és vegye számba azokat a kihívásokat, amelyekkel a levéltáraknak ma kell szembenéznük,

örökségünk részét képezik és önértelmezésünket alakítják. Továbbá az alapvető emberi jogok csáládjá magában foglalja az információs jogokat is, beleértve az információs szabadságot és a levéltárak hozzáférhetőségét.

⁸ Az Ajánlás hivatalos szövege angolul elérhető a <https://rm.coe.int/16804cea4f> oldalon, magyarázata a <https://rm.coe.int/16804cf8f4> oldalon, nyomtatott formában pedig angolul és franciául az ET kézikönyvének két kiadásában (Kecskeméti–Székely, 2005 és 2007), valamint számos nemzeti nyelvű fordításban.

⁹ Kecskeméti–Székely, 2005 és 2007.

¹⁰ Oroszország 2022-es kilépése után az ET-nek 46 tagállama van: Albánia, Andorra, Ausztria, Azerbajdzsán, Belgium, Bosznia és Hercegovina, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Észak-Macedónia, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Grúzia, Hollandia, Horvátország, Írország, Izland, Lengyelország, Lettország, Liechtenstein, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Moldova, Monaco, Montenegró, Németország, Norvégia, Olaszország, Örményország, Portugália, Románia, San Marino, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Törökország, Ukrajna. Emellett két további ország várja felvételét és hat, főként Európán kívüli ország van megfigyelői státuszban, valamint egyes ET egyezményekhez Európán kívüli országok is csatlakozhatnak.

mind a technológiai fejlődés, mind a jogszabályi keretek, mind a változó felhasználói elvárások terén. Jelen tanulmány az új vizsgálat eredményeit mutatja be, amelyet a szerzők vezetésével a németországi *Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research (Fraunhofer ISI)* végzett a *Blinken OSA Archivum* közreműködésével.¹¹

A vizsgálat módszertana

Az empirikus vizsgálat koncepciója az eredeti, 2003–2004-es felmérésen alapult (amelyet még 2000-ben egy 13 országra kiterjedő részletes pilot vizsgálat előzött meg a koncepció tesztelése céljából) – elsősorban azért, hogy az eredmények összehasonlíthatók legyenek két évtized távlatában. Az új vizsgálat azonban nem a korábbi felmérés pusztá megismétlése: a kérdések tükrözték a levéltári jogban és gyakorlatban azóta történt változásokat és új kérdéscsoportok irányultak a levéltárakat érintő technológiai fejleményekre, illetve új kihívásokra, továbbá az empirikus felmérést és elemzést hat kvalitatív szakértői interjú egészítette ki az empirikus eredmények és a levont következtetések validálása céljából.

A vizsgálat gerincét ezúttal is egy igen részletes kérdőív képezte, amelyet a résztvevők maguk töltöttek ki. Az önbevalláson alapuló adatfelvételnek lehetnek torzításai, ezért a legobjektívebb vizsgálati módszer a levéltárak és használók tevékenységének közvetlen megfigyelése lenne, de ez módszertanilag és erőforrásigényét tekintve is kívül esett a lehetőségeken. A három célcsoport azonos maradt: a közlevéltárak, a professzionális, illetve a civil felhasználók csoportjai. A vizsgálatban részvételre meghívást kapott az ET 46 tagállamának összes nemzeti levéltára, továbbá 8 ország 20 regionális levéltára és 16 ország 20 önkormányzati levéltára, valamint 77 tudományos felhasználói szakmai és 103 civil társadalmi szervezet képviselői az ET valamennyi tagállamából. A vizsgálat nem terjedt ki a magán-, az egyházi és más, speciális levéltárakra.

A kérdőívnek különböző változatai készültek a három válaszadói csoport számára, figyelembe véve az eltérő feladatokat, igényeket és ismereteket. A kérdőív 57 kérdést tartalmazott a levéltárak számára, 38-at a szakmai felhasználóknak és 41-et a civil szervezeteknek címezve (a kérdéscsoportok megoszlását lásd az I. táblázatban). A célcsoporttól függően 15 vagy 16 kérdéscsoportból 13 az Ajánlás struktúráján alapult, 2 további kérdéscsoport pedig a digitalizációval és a távoli hozzáféréssel foglalkozott.

Az eredeti kérdőív angol nyelven készült, majd lefordítottuk franciára, németre és oroszra, annak érdekében, hogy az ET valamennyi tagállamában legalább a legelterjedtebb idegen nyelveken rendelkezésre álljon.¹² A kérdőíveket előzetesen teszteltettük elméleti és gyakorlati levéltári szakemberekkel.

A vizsgálatot online végeztük egy professzionális közvéleménykutatási eszközzel (*EFS Survey by Tivian*),¹³ nyelv választási lehetőséggel. Az adatfelvétel 2022. október 10.

¹¹ A teljes angol nyelvű tanulmány olvasható az ET által nyomtatott és digitális formátumban kiadott jelentésben (Friedewald et al., 2024a és Friedewald et al., 2024b).

¹² Az angol nyelvű kérdőívek elérhetők a <https://doi.org/10.5281/zenodo.7676589> címen.

¹³ A választás egyik oka az volt, hogy az Enterprise Feedback Suite (EFS) szigorúan betartja az Európai

I. A kérdőívek felépítése

(zárójelben a kérdéscsoportokban feltett kérdések száma)

Levéltárak	Professzionális felhasználók	Civil felhasználók
Bevezetés (3)	Bevezetés (1)	Bevezetés (3)
Levéltári és kapcsolódó törvények (2)	Levéltári és kapcsolódó törvények (2)	Levéltári és kapcsolódó törvények (1)
Levéltári szabályzatok (3)	Szabályzatok, kutatási feltételek (1)	Szabályzatok, kutatási feltételek (3)
Országos hatály (6)	Országos hatály (2)	Országos hatály (1)
Hozzáférési feltételek (4)	Hozzáférési feltételek nem védett iratokhoz (3)	Hozzáférési feltételek nem védett iratokhoz (2)
Díjak (4)	Díjak (2)	Díjak (3)
Általános védelmi idő (3)	Általános védelmi idő (2)	Általános védelmi idő (2)
Védelem és hozzáférés (11)	Hozzáférés védett iratokhoz (6)	Hozzáférés védett iratokhoz (5)
Segédletek (2)	Segédletek (3)	Segédletek (4)
Speciális engedélyek (2)	Speciális engedélyek (3)	Speciális engedélyek (3)
Részleges hozzáférés (1)	Részleges hozzáférés (1)	Részleges hozzáférés (2)
Elutasítás és fellebbezés (5)	Elutasítás és fellebbezés (3)	Elutasítás és fellebbezés (3)
Magánlevéltárak (2)	Magánlevéltárak (1)	Magánlevéltárak (1)
–	Kutatás külföldön (1)	Kutatás külföldön (2)
–	Kutatás nemzetközi szervezeteknél (2)	Kutatás nemzetközi szervezeteknél (1)
Digitalizáció, elektronikus iratok (5)	Digitális technológia (5)	Digitális technológia (5)
Távoli hozzáférés (4)	–	–
<i>(összesen 57 kérdés, továbbá alkérdések és feltételes kérdések)</i>	<i>(összesen 38 kérdés, továbbá alkérdések és feltételes kérdések)</i>	<i>(összesen 41 kérdés, továbbá alkérdések és feltételes kérdések)</i>

és november 4. között zajlott. Bár a válaszadási arány magas volt a nemzeti levéltárak körében (85%), a minta statisztikai értelemben kicsi a populáció kis mérete miatt. A beérkezett kérdőívek közül 31 volt alkalmas teljes körű elemzésre. A nemzeti levéltárakon kívül 21 helyi és regionális levéltár töltötte ki a kérdőívet 14 országból. A felhasználók

Unió általános adatvédelmi rendeletének (GDPR) követelményeit; a szoftvert és az összes adatot egy Németországban található tanúsított adatközpontban tárolják, és a szoftver megfelel a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet ISO 27001 szabványa által támasztott szigorú követelményeknek.

esetében a válaszadási arány sokkal alacsonyabb volt (mintegy 20%), és nem volt statisztikailag reprezentatívnak tekinthető. Összesen 20 válasz érkezett a professzionális felhasználótól (főként történészekről) és 17 a laikusoktól (akiket civil szervezeteknél kerestünk meg), ezért szofisztikált statisztikai elemzésekre nem volt lehetőség; ehelyett leíró elemzéseket végeztünk, kiegészítve a szakértői interjúk megállapításaival.

II. A minta összetétele és a válaszadók száma

	MEGKERESETT		VÁLASZOLT		Válaszarány (levéltárak)
	levéltár	ország	levéltár	ország	
Országos levéltárak	46	46	39	39	39/46=85%
Regionális levéltárak	18	8	12	7	12/18=67%
Helyi/ önkormányzati levéltárak	20	17	11	10	11/20=55%

	MEGKERESETT		VÁLASZOLT		Válaszarány (felhasználók)
	felhasználó	ország	felhasználó	ország	
Professzionális felhasználók	77	46	17	13	17/77=22%
Civil felhasználók	103	46	21	15	21/103=15%

Az interjúkat 2023. január és február folyamán készítettük videókonferencia segítségével hat elismert szakemberrel az Európa Tanács öt tagállamából, akik között volt gyakorló levéltáros, levéltárvezető, levéltártudományi szakember, tudományos kutató, civil levéltárhhasználó és adatvédelmi biztos egyaránt.¹⁴ A beszélgetéseket rögzítettük, kivonatoltuk és elemeztük, de – előzetes tájékoztatásunknak megfelelően – nem őriztük meg. Az interjúk célja kettős volt: egyfelől validálni a vizsgálat eredményeit és következtetéseinket, másfelől azonosítani és rangsorolni a hozzáférhetőséggel kapcsolatos legfontosabb jelenlegi és jövőbeli kihívásokat – így azok interjúk hozzáadott értéket jelentettek következtetéseinkhez és ajánlásainkhoz.

¹⁴ Valamennyi megkérdezett hozzájárult álláspontjának névvel együtt való publikálásához: dr. Andreas Fickers professzor, a Luxemburgi Egyetem Kortárs és Digitális Történelmi Központja és Kortárs Történelmi Intézete igazgatója, dr. Andrea Hänger, a Német Szövetségi Levéltár alelnöke, Marit Hansen, a németországi Schleswig-Holstein tartomány adatvédelmi biztosa, dr. K.J.P.F.M. (Charles) Jeurgens, a levéltártudományok professzora, Amszterdami Egyetem, Alexander Kashumov, az Access to Information Program (AIP) ügyvezető igazgatója, Szófia, és dr. Sipos András főlevéltáros, Budapest Főváros Levéltára.

A levéltári hozzáférés helyzete Európában

Előjáróban hangsúlyoznunk kell, hogy vizsgálatunk – az ET kifejezett elvárásával összhangban – nem irányult egyes országok (és főként egyes levéltárak) kritikus összehasonlítására, sokkal inkább az általános trendek, problémák exponálására, az eredmények interpretálására, vélhető okaik feltárására, a legjobb gyakorlatok bemutatására. Készítettünk azonban egy részletes megfelelőségi indexet országszinten a válaszadó levéltárak összesített válasza alapján, amely az Ajánlás legfontosabb rendelkezéseinek való megfelelést tükrözi, és ezek összegzéséből megítélhető az adott ország általános megfelelősége. (A részletes megfelelőségi index tanulmányunk végén található.)

Az ET illetékesei nemcsak a levéltári hozzáférés általános helyzetére voltak kíváncsiak, hanem az Ajánlás ismertségére és végrehajtásának szintjére is, ezért az eredeti és az új vizsgálat is több kérdést tett fel erről. Az új vizsgálat szerint az Ajánlást 17 ország publikálta nemzeti nyelven (Magyarország nincs köztük), szemben a 2003. évi 10 országgal, Oroszországot is beleértve. (1. ábra)¹⁵

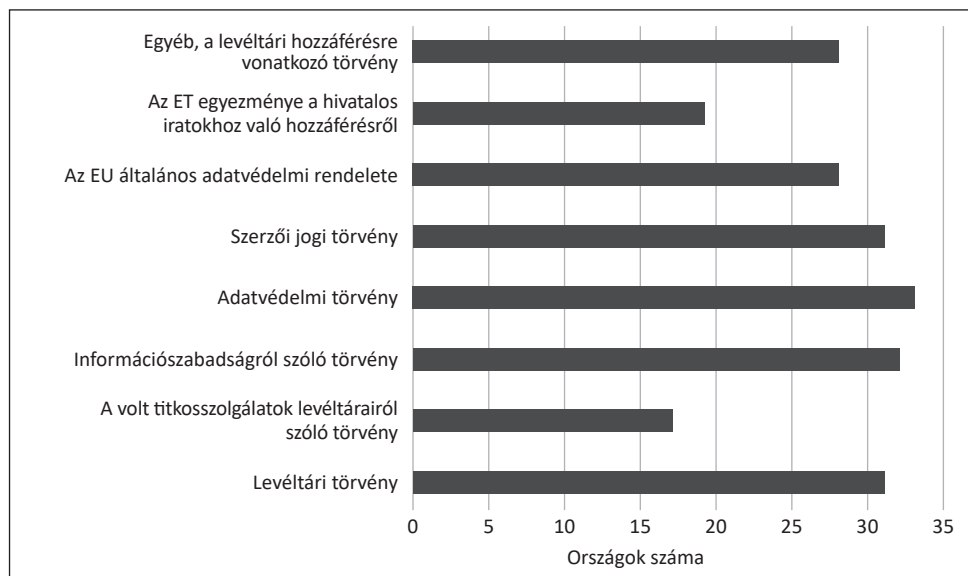
A civil felhasználók 60 és a professzionális felhasználók 63%-a nyilatkozott úgy, hogy legalább néhány szervezet vagy kutató hallott az Ajánlásról, a tudományos felhasználók kis csoportja (13%) pedig állítása szerint jól ismeri. Ez nem jelent széles körű ismertséget, de megítélésünk szerint ennek nem az az oka, hogy az Ajánlás jelentősége csökkent a levéltárak és a levéltárhasználók tevékenységében, hanem az, hogy annak rendelkezései az évek során beépültek az európai államok jogrendszerébe, és így az elvek most már sok országban a törvény erejénél fogva érvényesülnek, nem csupán önkéntes követés révén. Így sok esetben elegendő az Ajánlás elveit kodifikáló jogszabályi rendelkezésekre hivatkozni, nem szükséges annak eredeti rendelkezéseit idézni.

Ez tükröződik az Ajánlás rendelkezéseinek implementálási (megvalósítási) szintjében: a válaszadó európai közlevéltárak 72%-ának állítása szerint az országukban hatályos törvények és rendeletek teljesen vagy néhány kisebb kivétellel megfelelnek az Ajánlás rendelkezéseinek, és egyetlen ország sem minősítette nemzeti jogát inkompatibilisnek azzal szemben. Az Ajánlásban foglaltak követése azonban hat ország levéltárainak gondot okozott: az említett okok között szerepelt a hiányos ismertség, a jogszabályok elégtelen harmonizálása, az emberi és pénzügyi erőforrások elégtelensége, valamint – régióinkban – a korábbi titkosszolgálatok levéltáraihoz való hozzáférés nehézségei.

A levéltári hozzáférést befolyásoló hatályos törvények, illetve törvényként kihirdetett nemzetközi jogi dokumentumok európai elterjedtségét a 2. ábra mutatja. Látható, hogy az adatvédelmi és az információs szabadságról szóló, valamint a levéltári törvények elterjedtsége szélesebb körű, mint például az Európai Unió Általános Adatvédelmi Rendeletéé (GDPR), amely értelemszerűen csak az EU tagállamaiban hatályos. A levéltári törvények végrehajtási rendeletei 31 országban, levéltári vonatkozású miniszteri rendeletek 23 országban hatályosak, szakmai kódexek 26 országban léteznek. A levéltárak

¹⁵ A tanulmányhoz tartozó színes ábrák (1., 3., 4. és 6. számú) a 77–78. oldalon találhatóak.

2. Levéltári vonatkozású törvények az ET tagállamaiban

belső szabályzatai között a kutatótermi és a korlátozott hozzáférésű dokumentumok kutathatóságára vonatkozó szabályzatok a legelterjedtebbek.

Az országok egyharmadában (39%) találhatóak olyan közlevéltárak, amelyek hozzáférési szabályai eltérnek a – jellemzően a levéltári törvények által meghatározott – általánosan elfogadottaktól (3. ábra). Ezen intézmények köre tág: a központi állami szervek közül jellemzően a parlamenti, a bírósági, a honvédelmi minisztériumi, a rendőrségi és a titkosszolgálati levéltárak tartoznak ide. Az általánostól eltérő hozzáférési szabályok alapján működő specializált archívumok között a leggyakrabban a statisztikai hivatalok levéltárait, valamint a népességyilvántartási és földhivatali, továbbá – felkínált válaszlehetőség nélkül, spontán említéssel – az egészségügyi iratokat őrző levéltárakat említették.

A kutatás feltételei

Összeurópai szinten a professzionális kutatók általában elégedettek a levéltári kutatás jogi feltételeivel. Mindazonáltal e kutatók 40%-a panaszkodott az 1989 előtti dokumentumok kutathatóságának jogi korlátaira, 60%-uk pedig az 1989 utániakéra, és ezért a kutatók közel fele a jogszabályi rendelkezések szűk értelmezését okolta. A civil felhasználók véleménye negatívabb a történészek és más professzionális kutatók megítélésénél: többségük szerint a jogszabályok nem adnak adekvát keretet a levéltári kutatások folytatásához. Elsősorban a levéltári, valamint az államtitokról szóló törvényt, továbbá az adatvédelmi jogszabályokat említették ebben a vonatkozásban.

A levéltári kutatás gyakorlati körülményeinek megítélése tekintetében hasonló eltérést tapasztaltunk: az európai professzionális levéltárhasználók kétharmada elégedett volt,

míg a civil felhasználóknak csak kevesebb mint a fele. Az előző csoport elsősorban a kutatás hatékonyságával szemben fogalmazott meg kritikát: a nem elég hosszú nyitvatartási időt, a túl hosszú előkészítési időt, illetve a kikérhető dokumentumok korlátozott számát, az utóbbi csoport tagjai a korlátozott hozzáférésű dokumentumok megismerhetőségére vonatkozó belső szabályokat (41%) és különösen a kutatási engedélyek megszerzésének hosszadalmas eljárását (47%) említették. Ez utóbbi csoport több gyakorlati segítséget szeretne a katalógusok és más segédletek használatában és a hozzáférési kérések megfogalmazásában, valamint több online szolgáltatást igényelne.

Az Ajánlás rendelkezései szerint a nem korlátozott hozzáférésű dokumentumokhoz bárki számára szabad és ingyenes hozzáférést kell biztosítani. Ezzel szemben 12 országban még az ilyen levéltári dokumentumok kutatásához is engedély szükséges,¹⁶ és ezen államok száma a húsz évvel ezelőtti vizsgálathoz képest gyakorlatilag változatlan maradt. A professzionális kutatók 80%-a és a civil levéltárhasználók 85%-a számolt be ilyen gyakorlatról. A civil kutatók 70%-a állította, hogy egyes esetekben a kutatási engedély megszerzéséhez közhatalmi szerv vagy kutatóintézet támogatása szükséges.

Gyakorlatilag nem változott azon országok száma (2003-ban tíz, az új vizsgálat szerint kilenc) sem, amelyek levéltáraiban a kért dokumentumok kiadása megtagadható arra hivatkozással, hogy a kutató nem rendelkezik megfelelő tudományos fokozattal vagy hogy a kért dokumentumok nem relevánsak a megjelölt kutatási téma szempontjából. Mindkét gyakorlat alapvetően ellentétes az Ajánlás szellemével és rendelkezéseivel. Ezek gyökereinek és megszüntetésük lehetőségének feltárása túlmutat jelen vizsgálat keretein, de mindenképpen további elemzést igényel.

Az Ajánlás 5. cikke szerint – ami egyúttal annak egyik legfontosabb elve – a levéltári hozzáférési jog nemzetiségétől, végzettségétől és beosztásától függetlenül mindenkit egyformán megillet. Ebből a jogból számos további követelmény következik, például, hogy a levéltárak létének nyilvánosnak kell lennie, titkos levéltárak – amelyeknek a pusztá léte sem ismert a társadalom tagjai számára – nem tarthatók fenn, hiszen így a felhasználó nem tud élni a hozzáférés jogával, illetve nem tudja vitatni a hozzáférés megtagadását. A titkos levéltárak fenntartásának tilalma 6 országban kifejezett törvényi, további 13-ban más rendelkezésekből következő implicit előírás, azonban 12-ben nincs ilyen tilalom.

Különbségek a levéltári hozzáférésben azonban nemcsak egyes országok vagy egyes levéltárak között fordulhatnak elő, hanem a ET tagállamainak különböző közigazgatási szintjei és egységei között is. Húsz évvel ezelőtt a tagállamok egynegyedében fordult elő, hogy a kutató az adott ország egyik régiójában más hozzáférési és hozzáférést korlátozó szabályokkal találkozhatott, mint egy másik régióban vagy a közigazgatás más szintjén. Különösen jellemző volt ez a szövetségi államokban, ahol az autonóm területek, kantonok parlamentjei önállóan határozták meg a levéltári hozzáférést gyakorlatban meghatározó szabályokat. Mára ez a gyakorlat csak elvétve maradt fenn, a hozzáférési szabályok jelentősen egységesedtek.

¹⁶ Egyes esetekben az engedélykérés pusztá formalitás és az engedélyt szinte mindig megadják, de a procedúra fennmaradása azt jelzi, hogy a levéltári hozzáférés privilégium, nem jog.

Költségek

A potenciális levéltárhasználók egyenlő jogait és hozzáférési lehetőségeit nemcsak a jogszabályi rendelkezések vagy az egyes levéltárak önkényes gyakorlata korlátozhatja, hanem a hozzáférés költségei is. Az Ajánlás szerint a hozzáférés a levéltári közszolgáltatások része, és mint ilyen, díj nem számítható fel érte (6. cikk). Vizsgálatunk megállapításai szerint a levéltár használatához szükséges kutatói kártya vagy az annak megfelelő digitális azonosító a legtöbb országban (a tagállamok 90%-ában) ingyenes vagy a kutatók szerint alacsony összegű (többnyire évi 15 euró alatti). Az ingyenes vagy kis összegű kártya vagy azonosító ezekben az országokban feljogosítja a levéltárhasználót a papíralapú, mikrofilmen tárolt és digitalizált iratokhoz való ingyenes hozzáférésre, az Ajánlás elveivel összhangban. Azonban a levéltárak számos szolgáltatásért (fénymásolás, szkennelés, hiteles másolatok kiadása, sőt egyes esetekben az elektronikus iratokhoz való hozzáférés) számolnak fel a szolgáltatás előállításának költségeit meghaladó díjat. Ezek a szolgáltatások így kiegészítő bevételt jelentenek a levéltáraknak. A megkérdezett felhasználók több mint háromnegyede mindkét csoportban azonban így is reálisnak és elfogadhatónak tartotta ezeket a díjakat.

Az általános védelmi idő

Az Ajánlás szerint a jognak elő kell írnia (a) a közlevéltárakban őrzött iratok hozzáférhetőségét különös korlátozások nélkül vagy (b) egy általános védelmi időt (7. cikk). Az általános védelmi időt alkalmazó országok esetében a levéltárba érkező irat alapesetben a beérkezéstől számított védelmi idő leteltével válik kutathatóvá. Ez az időtartam a húsz évvel ezelőtti állapot szerint 10 és 100 év között váltakozott, mára azonban jelentősen harmonizálódott és többnyire 30 év tartamú. Számos ország levéltári jogában azonban nincs általános védelmi idő, így – elvben – a levéltárba érkező iratok a beérkezésük pillanatától kezdve hozzáférhetők. (4. ábra)

A védelmi idő indoklására a személyes és a bizalmas közigazgatási adatok védelmét szokás felhozni, de azokban az országokban, ahol nincs ilyen, számos más ok miatt is késhet az iratok hozzáférhetővé tétele, például a feldolgozás vagy a segédletek hiánya miatt. Jogi értelemben pedig az általános védelmi idő alig alkalmazható, mivel az az irat, amely a közérdekű adatok nyilvánosságáról (információs szabadságról) szóló törvények alapján megismerhető volt a levéltárba adás előtt, jogilag nem válhat korlátozott hozzáférhetővé a levéltárba adás miatt. Ha pedig az irat személyes adatokat tartalmaz, akkor kezelésére speciális szabályok vonatkoznak, amelyek felülírják az általános védelmi idő alkalmazási szabályait. Eredeti funkcióját tekintve a védelmi idő elsősorban a levéltárosok munkáját könnyítette meg, hogy a nagy tömegű beérkezett és feldolgozatlan irat hozzáférhetőségét a levéltárhasználók ne igényeljék a védelmi idő lejártá előtt.

Jelentős fejlemény az első összeurópai vizsgálat óta, hogy már 19 ország rendszeresen ellenőrzi, mely iratok esetében telt le az általános védelmi idő és ezeket az iratokat automatikusan hozzáférhetővé teszi (ez húsz évvel ezelőtt csak hat országban történt meg). A hozzáférhetőség ténye azonban többnyire csak kutatói kérés esetén derül ki.

Természetesen nem az általános védelmi idő az egyetlen mód az iratok hozzáférhetőségének korlátozására. Az Ajánlás két fő okot jelöl meg erre: (a) jelentős közérdek, például nemzetbiztonság, (b) egyének magánéletének védelme (7.1 cikk). Mind a kettőnek elterjedt szabályozási gyakorlata van a levéltári jogban és azon kívül is. A személyes adatok esetében egyfelől az azonosíthatóság, másfelől az alany esetleges elhunytának igazolása, avagy az iratátadó kikötései nehezítik a levéltár korrekt eljárását. A közérdekből korlátozott hozzáférhetőségű iratok esetében pedig a minősítés lejártának ellenőrzése és az irat automatikus vagy kérésre történő visszaminősítettése ad munkát a levéltárosoknak. Az Ajánlás kifejezetten kiköti, hogy az iratok nyilvános hozzáférhetőség alóli kivonása („titkosítása”) csak előzetesen meghatározott időtartamig történhet (7.2 cikk). Ennek ellenére hét európai országban időhatár nélkül lehet titkosítani iratokat (bár ezek általában a keletkeztető intézménynél maradnak) és 13 országban lehetséges a minősítésüket veszített iratok későbbi újratitkosítása.

Segédletek

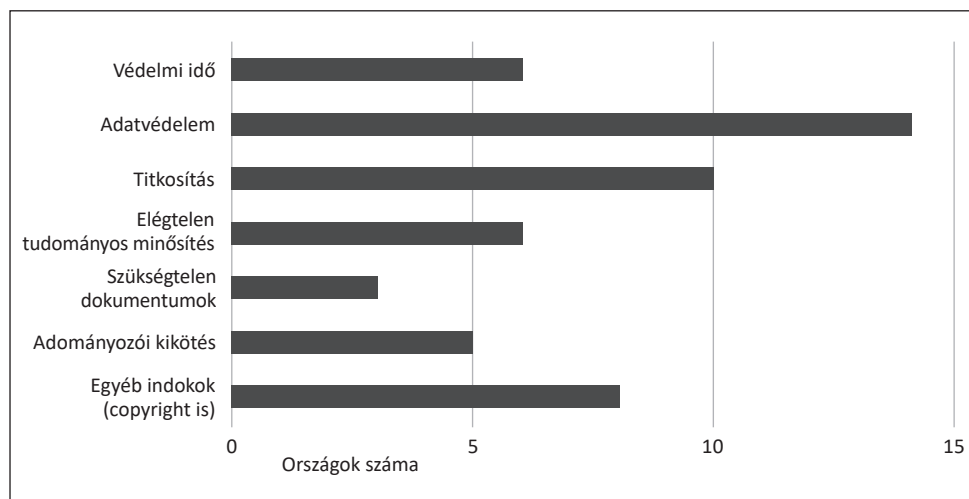
A levéltárak gyakorlati hozzáférhetősége nagyban függ a katalógusok és más segédletek, például névmutatók minőségétől és használhatóságától. Az Ajánlás leszögezi, hogy a segédleteknek a levéltári állomány egészére ki kell terjedniük, beleértve a korlátozott hozzáférésű iratokat is, amelyek létezéséről a kutató tudomást szerezhet és ennek alapján folyamodhat speciális megismerési engedélyhez. Értelemszerűen ha a kutató nem szerezhet tudomást az ilyen iratok létéről, akkor engedélyért sem tud folyamodni. Az országok 80%-ában a segédletek korlátozás nélkül használhatók. Három országban azonban az összes segédlet, további háromban pedig egyes segédletek megismerése engedélyköteles.

Csak 5 olyan európai ország van – mind posztszocialista országok –, ahol a korlátozott hozzáférésű levéltári iratokról egyáltalán nem készítenek segédleteket; további 9-ben csak egyes esetekben készítenek, a maradék 17 pedig csekély többséget alkot a korlátozott hozzáférésű iratok létét bizonyító segédletek rendszeres készítésével. Ezeket a segédleteket az országok többségében korlátozás nélkül megismerhetik a kutatók. Négy országban azonban hiába készülnek segédletek a korlátozott hozzáférésű levéltári iratokról, ezeket a kutatók csak külön engedéllyel ismerhetik meg.

Külön engedélyek, visszautasítás

Amennyiben a kutató tudomást szerez a korlátozott hozzáférésű levéltári iratok létéről, igényelheti ezek megismerését speciális engedély alapján. Az engedélyt általában a levéltár adhatja meg, de egyes esetekben a keletkeztetőhöz vagy annak felettes szervéhez kell

5. Az irathozzáférés megtagadásának indokai

fordulni. A kérelem elfogadásának esélyei nem azonosak a két felhasználói csoportban: a professzionális kutatók – saját bevallásuk szerint – többségükben (70%) megkapják az engedélyt, a civilek viszont 78%-ban elutasítással szembesülnek.

Az iratokhoz való hozzáférés megtagadásának indokait az 5. ábra mutatja: vezet az adatvédelmi indok, de gyakori az általános védelmi időre hivatkozás, a formális titkosítás és itt is látható az elégtelen tudományos minősítés és a kutatás szempontjából irreleváns téma a hozzáférés megtagadásának indokaként.

Pozitív fejlemény, hogy az első összeurópai vizsgálat óta jelentősen megnőtt azon közlevéltárak száma, ahol ismerik a részleges iratkiadás lehetőségeit és ezt képesek is a gyakorlatban alkalmazni. Technikailag ez egyes dokumentumok vagy lapok kiemelését vagy szanitizálását¹⁷ jelenti mind a papíralapú, mind az elektronikus és audiovizuális dokumentumok esetében (természetesen a hiány vagy a szanitizálás tényének és jogalapjának megjelölésével). Az Ajánlás 10. cikke a részleges hozzáférés eseteként említi a kivonatok készítését vagy a dokumentumok „kifestését”. A mostani vizsgálatban a levéltárak 52%-a nyilatkozott úgy, hogy van megfelelő szakértelme és személyzete a részleges hozzáférés gyakorlati megvalósításához; az országok 20%-ában ez a lehetőség csak egyes levéltárakban, 12%-ában pedig csak speciális esetekben áll rendelkezésre. Az ismereteket, időt és emberi erőforrásokat igénylő részleges iratkiadás gyakorlata – érthető módon – elterjedtebb a nemzeti levéltári intézményekben, mint a megkérdezett regionális vagy önkormányzati levéltárakban. Csupán négy országban nem alkalmazzák a részleges hozzáférés gyakorlatát.

¹⁷ A szanitizálás az információk a forrásától való elválasztását jelenti, ami kizárja, hogy az információ forrására vagy annak különböző paramétereire vonatkozó következtetéseket lehessen levonni.

Országcsoportok, mintázatok

A jelentős mennyiségű adat birtokában (a változók száma 422) kíváncsiak voltunk arra, hogy vajon a levéltári hozzáférés vizsgált aspektusai szerint elkülöníthetők-e jellemző országcsoportok, hozzáférési mintázatok. Feltételeztük, hogy a levéltárak hozzáférhető-sége kapcsolatban áll az adott ország politikai, társadalmi és igazgatási hagyományaival, kulturális értékeivel. Több elemzést végeztünk, részben az Ajánlás legfontosabb elveit érintő változók klaszteranalízisével, részben országcsoportok hipotetikus felállításával és hozzáférési mintázataik összehasonlításával.

Az első, legegyszerűbb hipotézisünk a volt szocialista/kommunista országok és Európa többi része közötti eltérés kimutathatósága volt. Ez a felosztás nem hozott eredményt, feltehetőleg azért sem, mert ezek az országok a levéltári – tágabb értelemben információs – jogalkotásukat és gyakorlatukat a rendszerváltást követően gyors ütemben harmonizálták a nyugati sztenderdekkel és elvárásokkal, számos elemet készen importálva ezektől az országoktól és nemzetközi szervezetektől.

A következő, némiképp finomított hipotézisünk a volt diktatúrák és demokráciák felosztásán alapult – itt azonban rögtön a felosztás megteremtésében módszertani dilemmákba ütköztünk: milyen történelmi korszakban számíthatjuk az egyes országok politika rendszereit diktatúrának? Spanyolország, Portugália és Görögország az 1970-es évekig fennálló rendszerei miatt volt diktatúrának számíthat-e, avagy a II. világháború harcoló felei, például Hitler Németországa és Mussolini Olaszországa ilyen országok-e? Sőt átvitt értelemben minden olyan háborús ország (és Európában nagyon kevés ország maradt ki formálisan a háborúból) ide sorolandó-e, ahol a rendkívüli körülmények miatt a szabadságjogok érvényesülését felfüggesztették és a közigazgatás nem szolgáltató, hanem utasító jellegűvé vált? További kérdés, hogy ez utóbbi hagyott-e olyan nyomot az adott állam levéltári jogalkotásán és gyakorlatán, ami megkülönböztethető mintázatot eredményez ma is, és ha igen, mikortól számítsuk a demokratikus politikai és társadalmi rendszer érvényességét? Számos hasonló, nehezen megválaszolható kérdéssel szembesültünk.

Ezért politikai rendszerektől függetlenül, a kulturális és igazgatási hagyományokra alapozva északi/skandináv, nyugat-európai/angolszász, kelet-európai és mediterrán felosztásban vizsgáltuk az országcsoportokat, de azt tapasztaltuk, hogy az egyes ország-csoportokon belül is jelentős különbségek vannak a levéltári hozzáférés jogszabályi feltételeiben és gyakorlatában. Következő lépésben bevontuk elemzésünkbe a *European Social Survey*,¹⁸ majd a *World Values Survey*¹⁹ társadalmi és kulturális jellemzőkön alapuló felosztásait, de még e széleskörűen alkalmazott (és részben kritizált) módszertanok sem adtak meggyőző alapot az egyes országok levéltári hozzáférési helyzetének

¹⁸ ESS

¹⁹ WVS

szegmentálására és elemzésére. Hasonlóképpen jártunk Hofstede kulturális dimenziók elméletének²⁰ alkalmazásával.

Végül a legcélravezetőbbnek egy országonkénti megfeleléségi index kidolgozását találtuk az Ajánlás rendelkezései, illetve az azokon alapuló kérdésekre adott válaszok összevetése alapján.

Megfeleléségi index

Az index kidolgozásához a vizsgálatunkban alkalmazott kérdőív azon kérdéseire adott válaszokat vettük alapul, amelyek az Ajánláslegfontosabb elveit tartalmazó 4–11. cikkeiben megfogalmazott elvárások teljesítésére vonatkoztak.²¹ Néhány ország, például Észak-Macedónia azért nem szerepel az indexben, mert túl kevés olyan kérdésre adtak választ, amelyek fontosak az index szempontjából, így végül 32 országról készítettük el az elemzést.

Az Ajánlás egyes cikkein belül akár négy alkövetelmény is szerepel, így összesen tizenkilenc kritérium került be a mutatóba. A követelmény kifejezett teljesítése „+1” pontot, míg kifejezett nem teljesítése „-1” pontot kapott. Mivel az adatok nagyrészt a levéltárak önbevallásán, kisebb részben pedig az egyes felhasználói csoportok tapasztalatain alapultak, a felmérés alapján nem lehetett bizonyíthatóan megállapítani, hogy egy követelmény teljesülése csak elvileg (jogszabályi rendelkezés formájában) létezik-e vagy van-e ennek megfelelő gyakorlati megvalósítása is nagy léptékben. Az ilyen bizonytalanságok miatt nem súlyoztuk az egyes követelményeket. Végül az összes egyedi értéket összeadtuk és normalizáltuk – az érvényes válaszok számával elosztva – így az indexértékek +1 (teljes megfelelés) és -1 (teljes meg nem felelés) között mozognak.

Az ajánlásnak való megfelelés átlagértéke a 32 elemezhető ET-országban 0,53; a legkisebb érték -0,06 (Liechtenstein), a legnagyobb érték 0,89 (Andorra, Svájc). A 6. ábra az indexértékeket térképen ábrázolja, több érdekes földrajzi mintát mutatva.

A volt szocialista országok között két igen eltérő csoportot különböztethetünk meg. Az első csoport (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Horvátország, Szlovénia, Ukrajna és Észtország) kihasználta a rendszerváltás jogi és igazgatási lehetőségeit, reagált a nagyobb átláthatóság iránti igényre és jelentősen javította levéltárai hozzáférhetőségét. Ezen országok közül több jelentősen lerövidítette a védelmi időt és automatikussá tette a dokumentumok kutathatóságát vagy titkosításának feloldását. Horvátország és Észtország 0,88-as indexértékkel a rangsorunkban az egyik legjobb „helyezést” érte el.

A második csoport országainak (Moldova, Románia, Bulgária, Szerbia, Montenegró, Litvánia) gyakorlata folytonosságot mutat az Ajánlás elfogadása előtti időszakhoz képest. Ezek azok az államok, amelyek továbbra is engedélyezik a titkos levéltárak működését, nem készítenek segédleteket a korlátozott hozzáférésű állományokról és vitatható okokból

²⁰ Hofstede et al., 2010.

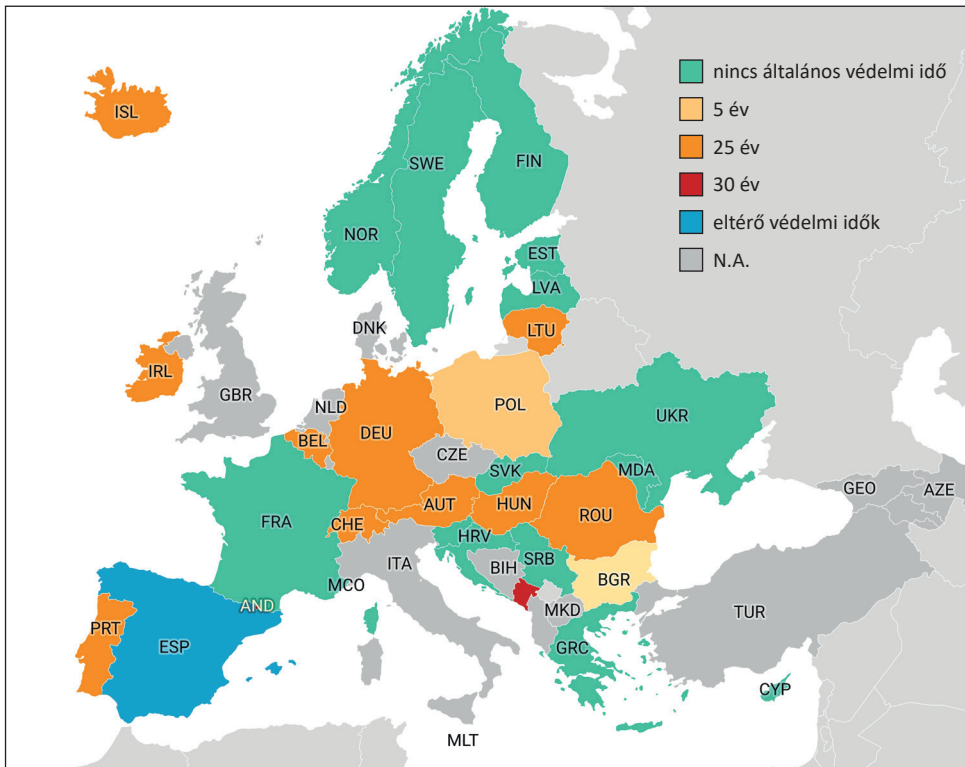
²¹ Az elveknél a vizsgálatunk szempontjából történt operacionalizálását, kérdésekre fordítását lásd Friedewald et al., 2024b tanulmányában.

III. Az Ajánlás cikkeinek implementálása

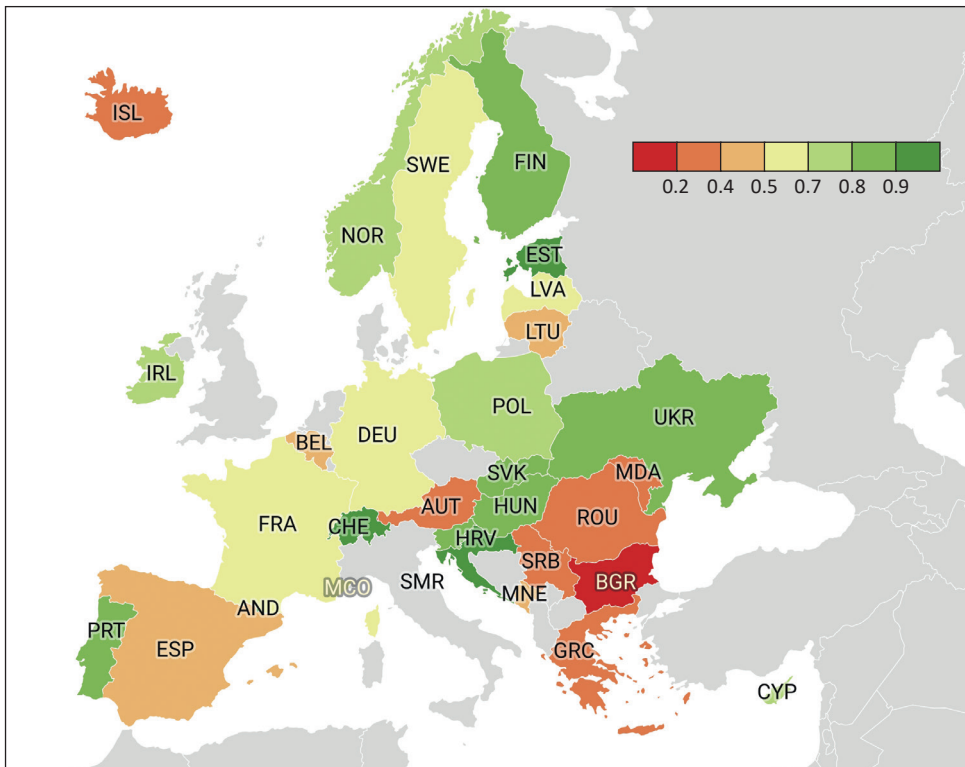
Az Ajánlás cikke	4.		5.				6.	7.				8.		9.	10.		11.			Index érték
	3.1	3.6	4.1	4.2	4.3	4.4	5.1	6.1	6.2	7.7	7.9	8.2	8.2(a)	9.1	10.1	11.1	11.2	11.3		
Andorra/AND	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	1	1	1	0.89	
Ausztria/AUT	1	1	**	-1	-1	1	-1	1	-1	-1	**	1	**	1	**	**	1	1	0.23	
Belgium/BEL	-1	1	1	1	1	-1	1	1	1	-1	1	-1	—	1	-1	1	1	1	0.41	
Bulgária/BGR	1	-1	1	-1	-1	-1	-1	1	1	-1	1	1	1	-1	-1	1	1	1	0.11	
Cyprus/CYP	1	1	1	1	1	1	1	1	-1	1	-1	1	-1	1	1	1	1	1	0.67	
Észtország/EST	1	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	1	1	**	1	1	1	1	1	0.88	
Finnország/FIN	-1	1	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0.78	
Franciaország/FRA	1	-1	1	1	1	1	-1	1	-1	1	-1	1	1		1	1	1	1	0.53	
Görögország/GRC	-1	-1	**	1	**	1	1	-1	**	1	**	**	—	1	1	**	**	**	0.33	
Horvátország/HRV	1	1	1	1	1	1	1	1	**	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	0.88	
Írország/IRL	-1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-1	—	1	1	-1	1	1	0.65	
Izland/ISL	-1	-1	1	1	1	-1	-1	1	-1	-1	1	1	1	1	1	1	1	1	0.33	
Lengyelország/POL	-1	1	1	-1	-1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0.67	
Lettország/LVA	1	-1	1	1	1	-1	1	-1		1	1	-1	—	1	1	1	1	1	0.50	
Liechtenstein/LIE	1	1	-1	-1	-1	-1	1	1	-1	-1	-1	-1	—	1	1	1	1	-1	-0.06	
Litvánia/LTU	1	-1	1	1	1	-1	-1	1	1	1	1	1	**	-1	-1	1	1	1	0.41	
Magyarország/HUN	1	1	1	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	—	-1	1	1	1	1	0.76	
Moldova/MDA	-1	-1	1	1	-1	-1	1	-1	1	1	1	1	1	1	-1	1	1	1	0.33	
Monaco/MCO	-1	-1	1	-1	-1	1	**	1	-1	-1	-1	1	-1	1	1	1	1	1	0.06	
Montenegró/MNE	1	-1	1	-1	-1	1	1	1	1	1	1	-1	—	1	-1	1	1	1	0.41	
Németország/DEU	-1	**	1	-1	**	-1	1	1	1	1	**	1	**	1	1	**	1	1	0.54	
Norvégia/NOR	-1	1	1	1	1	-1	1	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	1	1	0.67	
Portugália/PRT	-1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-1	0.78	
Románia/ROU	-1	-1	1	1	1	1		1	1	1	1	-1	—	-1	1	-1	-1	1	0.25	
San Marino/SMR	1		1	-1	1	**	1	1	-1	1		-1	—	1	1	1	1	1	0.57	
Spanyolország/ESP	1	-1	1	1	-1	-1	-1	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	1	1	0.44	
Svájc/CHE	1	1	1	1	1	1	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	1	1	1	0.89	
Svédország/SWE	1	-1	1	-1	1	1	1	1	1	1	-1	-1	—	1	1	1	1	1	0.53	
Szerbia/SRB	1	-1	1	-1	1	-1	1	1	-1	-1	1	1	-1	1	1	1	1	1	0.33	
Szlovákia/SVK	1	1	1	1	1	1	1	1	-1	1	**	1	**	-1	1	1	1	1	0.75	
Szlovénia/SVN	1	1	1	1	1	1	1	1	-1	-1	1	1	**	1	1	1	1	1	0.76	
Ukrajna/UKR	1	1	1	1	1	-1	1	1	1	1	1	-1	—	1	1	1	1	1	0.76	

„1” megfelel az Ajánlásnak, „-1” nem felel meg az Ajánlásnak, ** nincs válasz, „—” nem vonatkozik rá

4. Az általános védelmi idő az ET tagállamaiban

6. Megfelelés az Ajánlás elvárásainak

megtagadják a dokumentumokhoz való hozzáférést. Erre ékes példa Bulgária (indexértéke 0,11), ahol az állambiztonsági levéltár például 2011 óta *de jure* hozzáférhető, de a feldolgozás állapota, valamint a kutatási és szolgáltatási lehetőségek *de facto* korlátozzák a hozzáférhetőséget.

A nyugat- és dél-európai országokban az Ajánlás megvalósításának szintje sokkal kiegyenlítettebb. Itt azoknak az általános kulturális mintázatoknak az áttételes hatása feltételezhető, amelyeket állam és állampolgár viszonyában sokan elemeztek. A skandináv országok, hagyományosan nyitott társadalmukkal és a kormányzat iránti bizalmukkal, az Ajánlásban foglaltak megvalósításában és a levéltárak hozzáférhetőségének mértékében is a rangsor elején állnak. Feltűnő viszont, hogy egyes kis államok, mint Liechtenstein, Monaco és Izland, eddig csak nagyon hiányosan valósították meg az Ajánlást.

Néhány ország, például Ausztria és Görögország alacsony indexértéke váratlan eredmény, és a vizsgálat adatai alapján nem is tudunk rá magyarázatot adni. Esetükben részletesebb vizsgálatra van szükség az okok meghatározásához.

Átmeneti zárszó

Írásunkban, amely egy kétrészes tanulmány első része, a levéltári hozzáférés általános körülményeit, helyzetét mutattuk be az ET tagállamaiban. Megállapítottuk, hogy a levéltári hozzáférés általános helyzete az első összeurópai vizsgálat óta eltelt húsz évben jelentősen javult Európában, ugyanakkor makacsul tartja magát néhány kedvezőtlen gyakorlat, amelyek nemcsak az Ajánlás rendelkezéseivel ellentétesek, de annak szellemével, a demokratikus országok közösségének elvárásaival is.

Tanulmányunk második részében, a levéltárakat érő jelenlegi és jövőbeli kihívásokat, kiemelten a technológiai fejlődés által támasztott igényeket és elvárásokat ismertetjük vizsgálatunk alapján.

Hivatkozások

Council of Europe = Recommendation No. R(2000)13 of the Committee of Ministers to Member States on a European Policy on Access to Archives. Strasbourg, 2000. <https://rm.coe.int/16804cea4f> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 17.)

ESS = European Social Survey, <https://www.europeansocialsurvey.org/> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 17.)

Friedewald et al., 2024a = Friedewald, Michael – Székely, Iván – Karaboga, Murat: Access to Archives in the Digital Age: Implementation of the Committee of Ministers of the Council of Europe Recommendation No. R(2000)13 on a European Policy on Access to Archives. Strasbourg, 2024. <https://rm.coe.int/access-to-archives-in-the-digital-age-2024-implementation-of-the-commi/1680af94dd> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 17.)

- Friedewald et al., 2024b = Friedewald, Michael – Székely, Iván – Karaboga, Murat: How Accessible are European Public Archives? An Assessment of the Compliance with the Council of Europe Recommendation R(2000)13 on a European Policy on Access to Archives. *Journal of Contemporary Archival Studies*, 2024.
<https://elischolar.library.yale.edu/jcas/vol10/iss1/21/> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 17.)
- Hofstede et al., 2010 = Hofstede, Geert H. – Hofstede, Gert Jan – Minkov, Michael: *Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*. New York, 2010.
- Kecskeméti–Székely, 2005 és 2007 = Kecskeméti, Charles – Székely, Iván: *Access to Archives: A Handbook of Guidelines for the Implementation of Recommendation R(2000)13 on a European Policy on Access to Archives*. Strasbourg, 2005 és 2007.
- Majtényi et al., 2005 = *Az Elektronikus Információszabadság*. Szerk.: Majtényi, László – Molnár, Péter – Petri, Lukács Ádám – Szabó, Máté Dániel; Bp., 2005.
- WVS = *The Inglehart–Welzel World Cultural Map – World Values Survey 7 (2022)*, www.worldvaluessurvey.org (A letöltés ideje: 2024. szeptember 17.)